

FORUM URBES MEDII AEVI VI.

Příspěvky ze 7. ročníku mezinárodní konference FORUM URBES MEDII AEVI konané v kongresovém sále Mendelovy univerzity 13.-16. května 2008 ve Křtinách
Proceedings of the 7th year of the FORUM URBES MEDII AEVI international conference held in the congress hall of Mendel University, Křtiny in 13th-16th May 2008

SUROVINOVÁ ZÁKLADNA A JEJÍ VYUŽITÍ VE STŘEDOVĚKÉM MĚSTĚ

—

THE RESOURCE BASE AND ITS UTILISATION IN THE MEDIEVAL TOWN

Vydává obecně prospěšná společnost Archaia Brno o. p. s.

Vydáno s podporou Grantové agentury AVČR (projekt č. 404/09/1966) / Published with the support of the Czech Foundation of Sciences (project No. 404/09/1966)

Brno 2011

ARCHAIA
BRNO
o. p. s.

ARCHAIA
BRNO
o. p. s.

FORUM URBES MEDII AEVI VI.

Recenzované periodikum/Reviewed periodical

Vydavatel/Published by: Archaia Brno o. p. s.
Adresa redakce/Address: Bezručova 15, 602 00 Brno
E-mail: brno@archaiabrno.cz
Http://www.archaiabrno.org
Http://www.fuma.cz
Tel./Fax: 515 548 650

Předseda redakční rady/Editor-in-chief: Prof. PhDr. Zdeněk Měřínský, CSc.

Výkonný redaktor/Executive editor: PhDr. Rudolf Procházka, CSc.

Členové redakční rady/Editorial board: PhDr. Peter Baxa, PhDr. Jiří Doležel, PhDr. Viktor Ferus, Mgr. Petr Hrubý, PhD.,
Mgr. Vojtěch Kašpar, David Merta, Mgr. Marek Peška, Mgr. Jaroslav Podliska, PhD.,
PhDr. Rudolf Procházka, CSc.

Technická redakce/Technical board: Mgr. Soňa Mertová

Recenzenti/Reviewers: Mgr. Jan Havrda, Mgr. Petr Kočár, prof. RNDr. František Krahulec, CSc., PhDr. Jiří Merta,
prof. PhDr. Josef Unger, CSc.

Překlady/Translations: Mgr. Irma Charvátová, PhDr. Jitka Seitlová

Jazyková korektura/Language editing: PhDr. Jitka Skorkovská, PhDr. Sonja Schürmann

Sazba a grafická úprava/Typesetting and graphic design: Archaia Brno o. p. s.

Obálka/Cover: Černá a fialová s. r. o.

Tisk/Print: Tiskárna Didot, spol. s. r. o.

Náklad/Print run: 500 ks

Brno 2011

ISBN: 978-80-903588-6-7

ISSN: 1803 1749

Slovo úvodem	str. 3
Introduction Einleitung Rudolf Procházka	
Úvod do problematiky středověkých technologických postupů opracování stavebního kamene	str. 4
Introduction to Mediaeval Technological Procedures in the Working of Building Stone Einführung in die Problematik mittelalterlicher technologischer Verfahren bei der Bausteinbearbeitung Michal Cihla – Michal Panáček	
Tehelne v slovenských mestách v stredoveku a novoveku	str. 26
Brickyards in Slovak Towns in the Middle Ages and the Modern Age Ziegeleien in slowakischen Städten im Mittelalter und in der Neuzeit Marián Čurný – †František Javorský	
Surovinová základna Pohanska u Břeclavi	str. 46
Resource Base of the Pohansko Settlement, near Břeclav Die Rohstoffbasis von Pohansko bei Břeclav/Lundenburg Petr Dresler	
Reste eines mittelalterlichen Wasserhebewerkes und eines aus der türkischen Zeit in Buda	str. 62
Remains of a Mediaeval Water Pump, Traces of Another, from Ottoman Buda Pozůstatky středověkého čerpadla a dalšího z tureckého období v Budě Gabriella Fényes	
Hutnictví kovů v podhradí Pražského hradu	str. 68
Metallurgy Below Prague Castle Das Hüttenwesen im Suburbium der Prager Burg Jan Havrda – Jaroslav Podliska	
K výrobě a variabilitě stavební keramiky ve středověkém a novověkém Brně	str. 98
The Manufacture and Variability of Building Ceramics in the Mediaeval and Modern-Age Brno Die Produktion und Variabilität der Baukeramik im mittelalterlichen und neuzeitlichen Brunn Petr Holub	
Ťažba a použitie baraneckých pieskvcov v stredoveku	str. 122
The Mining and Use of the Baranec Sandstones in the Middle Ages Abbau und Verwendung der Baranec-Sandsteine im Mittelalter Alžbeta Hornáčková	
Hornické a úpravnické areály na českomoravské vrchovině a jejich vztah k soudobým městským centřum ve 13. století	str. 128
Mining and Metal-Processing Areas in the Czech-Moravian Highlands and Their Connection with Contemporaneous Towns in the 13 th Century Beziehungen zwischen den Bergbau- und Aufbereitungsarealen und den Städten in der Montanlandschaft Českomoravská vrchovina (Böhmisch-Mährisches Bergland) während des 13. Jahrhunderts Petr Hrubý – Petr Hejhal	
Vápenka před branou svatého Benedikta	str. 176
A Lime Kiln Outside the St. Benedict Gate, Prague Kalkofen vor dem St.-Benedikt-Tor in Prag Petr Juřina – Jan Zavřel	
Zásobování města Brna železem v období středověku	str. 184
Supplying Brno with Iron in the Middle Ages Eisenversorgung der Stadt Brünn im Mittelalter Jiří Merta	
Mineralogicko-petrografická charakteristika pálenej strešnej krytiny z Bratislavského hradu	str. 194
The Mineralogical and Petrographic Characteristics of Bratislava Castle Fired Roofing Tiles Mineralogisch-petrographische Charakteristik der Dachziegel Peter Nagy – Miloš Gregor	
Historický kameňolom litavských vápencov v Devíne pri Bratislave	str. 204
A Historical Quarry of Leitha Limestone in Devín, near Bratislava Historischer Steinbruch Litauer Kalksteine in Devín bei Bratislava Daniel Pivko	

Archeologické doklady výroby z 12.–13./14. století v jihovýchodní části Brna ve vztahu k vývoji zástavby	str. 212
Archaeological evidence of production in the 12 th –13 th /14 th centuries in the south-west part of Brno with relation to the development of the built-up area Archäologische Produktionsbelege aus dem 12.–13./14. Jahrhundert im Südostteil der Stadt Brno/Brünn im Bezug auf die Bebauungsentwicklung Rudolf Procházka	
„Wann es zw 7 jarn chumpt...“ Medieval and early modern woodland management in Moravia	str. 252
Středověké a raně novověké lesní hospodaření na Moravě Péter Szabó	
Archeologický výzkum pozůstatků zahloubeného pravouhého objektu se vstupní šíjí na náměstí Jana Žižky z Trocnova v Čáslavi	str. 260
Archaeological Research into the Remains of a Sunken Perpendicular Building with an Entrance Spine in náměstí Jana Žižky z Trocnova Square, Čáslav Archäologische Untersuchung der Restbestände einer rechteckigen Grube mit einem rampenartigen Eingang vom Platz Jana Žižky z Trocnova in Čáslav Martin Tomášek – Jolana Šanderová	
Rostlinné zbytky jedním z pramenů pro interpretaci čáslavského středověkého objektu	str. 276
Vegetal remains as one of the sources for interpretation of the Čáslav Medieval object Věra Čulíková	
Pylová analýza vzorků z archeologického objektu 1502 v Čáslavi	str. 304
Pollen Analysis of Samples from Archaeological Site 1502, Čáslav Pollenanalyse der Proben aus dem archäologischen Objekt 1502 in Čáslav Vlasta Jankovská	
Zvonařská dílna na náměstí Republiky v Praze	str. 308
Bell Workshop in the Republiky Square in Praha (Prague) Glockengiesserei auf dem Republiky Platz in Praha (Prag) Martin Vyšohlid	
Seznam autorů	str. 324
List of Authors	

Archeologický výzkum pozůstatků zahloubeného pravoúhlého objektu se vstupní šíjí na náměstí Jana Žižky z Trocnova v Čáslavi

Martin Tomášek – Jolana Šanderová

Příspěvek autoři věnují památce Mgr. Miloše Kaplana († 16. 3. 2006)

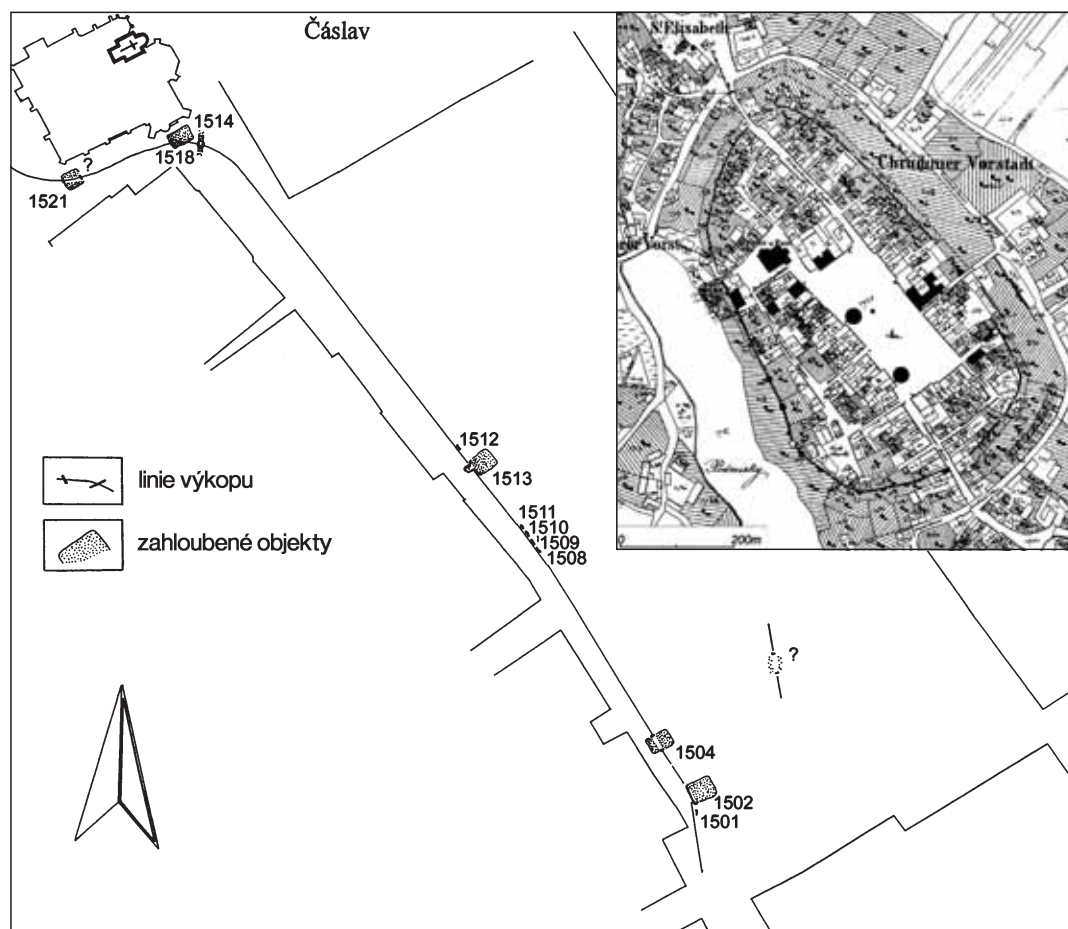
Archaeological Research into the Remains of a Sunken Perpendicular Building with an Entrance Spine in náměstí Jana Žižky z Trocnova Square, Čáslav

The research into the remains of a sunken perpendicular building with an entrance spine and further buildings in the Čáslav square that ceased to exist within the same period of time has yielded a considerable number of finds. Apart from the remains of buildings there were fragments of unique artefacts such as a cradle and a wooden sword. The analysed samples of wood and coal enable an insight into the assortment of products, from building components to kitchen bowls. A number of pollen samples and macro-remains have been preliminarily analysed as well. Buildings of this kind probably existed in today's Čáslav square in the second half of the 13th century.

1. Úvod

Soubor archeologických nálezů, kterému se budeme především věnovat, pochází z archeologického výzkumu části jednoho ze zahloubených pravoúhlých objektů se vstupní šíjí, které se nacházejí pod čáslavským náměstím. Archeologické objekty tohoto typu byly v kdysi královském městě Čáslavi zjištěny poprvé při výkopu inženýrských sítí v roce 1995 (Tomášek 1997, 620–629). Přítomnost podobných objektů, datovaných do prvních padesáti let trvání institucionálního města, máme doloženou v komunikaci přímo na ploše dnešního náměstí Jana Žižky z Trocnova, a to v dlouhé linii od kostela sv. Petra a Pavla v jeho severozápadním výběžku až po čp. 148. Tento dům, s dodnes dochovanými gotickými sklepy, leží v jihovýchodním rohu náměstí při cestě směřující k bývalé Brodské bráně. Právě zde výkop narušil zahloubený pravoúhlý objekt, kterému bylo v roce 1995 přiděleno číslo 1502 (srov. také Tomášek 1999, 13–16; obr. 1). Tehdy vzorkovaný nález byl v Čáslavi prvním svého druhu, a právě sem se pak archeologický výzkum v roce 1997 vrátil.

Obr. 1
Výřez části náměstí Jana Žižky z Trocnova s vyznačenými objekty horizontu druhé poloviny 13. století a historického jádra města Čáslavi na mapě druhého vojenského mapování (M. Tomášek, L. Raslová).

2. Archeologický kontext výzkumu na náměstí Jana Žižky z Trocnova v roce 1995

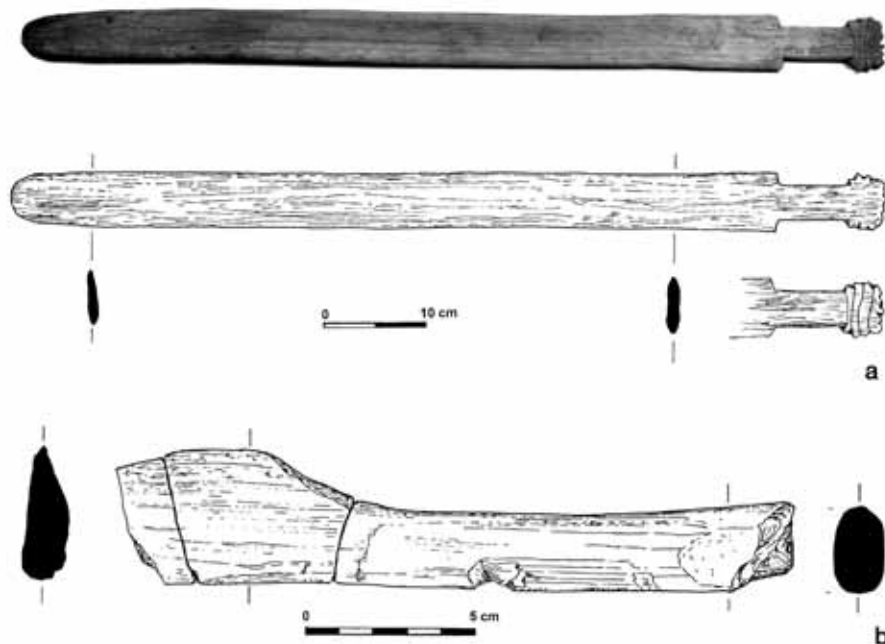
Záchranný archeologický výzkum provázel výměnu vodovodního řadu a probíhal od poloviny října do začátku prosince 1995. Metodu záchranného archeologického výzkumu zásadně ovlivnily dvě skutečnosti. Akce nebyla stavebníkem řádně v dostatečném předstihu nahlášena a dohoda o provedení záchranného archeologického výzkumu byla uzavřena až počátkem listopadu. Druhý faktor představuje skutečnost, že výměna vodovodního řadu proběhla ve výkopu pro původní vodovod z roku 1878, resp. 1930–31 (Tomášek 1998, 620–629). Z větší části tedy byla plocha již poničena výkopem při předchozích stavebních akcích. V rámci záchranného archeologického výzkumu byly standardně dokumentovány a vzorkovány profily, začištěvány a dobírány objekty, které pokračovaly pod úroveň starého i nového výkopu. Dokumentace byla vedena tzv. formulářovou metodou a dalšími standardními postupy (Tomášek, Archiv NZ, č. j. 313/96).

Po celé jhozápadní frontě náměstí, kudy výkop vedl, včetně okolí chrámu sv. Petra a Pavla, byl pod stávající a ještě jednou starší vrstvou dlažby nalezen štěrkový posyp a pod ním vrstva překopaného podloží, které zde tvoří zvětralá rula. Právě toto vrstvení zřejmě napomohlo k zachování zde uložených předmětů z organických materiálů ve výborném stavu. Významná část nálezů, které jsme v roce 1995 vzorkováním profilů a dna získali, byla právě z těchto materiálů, a to zejména z kůže a dřeva. Takové nálezy obsahovalo dvaadvacet z celkových devadesáti dvou sáčků nálezů. Keramické nálezy pak byly uloženy ve čtyřiceti sáčcích. Byl získán ještě další archeologický materiál, zejména strusky, a byly odebrány i četné paleobotanické vzorky. Začišťování, vzorkování a dokumentace profilů prvního objektu 1501 a zejména pak objektu 1502 přinesly kromě množství nálezů z organických materiálů také zjištění přítomnosti objektů charakterizovatelných jako pravoúhlé zahloubené objekty se vstupní šjí. Další významné množství archeologických nálezů ze dřeva včetně konstrukčních prvků přinesla dokumentace části vstupní šje se dvěma dochovanými schody vytesanými do rulového podloží a dřevěným prahem dělicím vstupní šjí od interiéru zahloubeného pravoúhlého prostoru (obr. 2; 20) v objektu 1513. Před tímto prahem se nacházel další unikátní artefakt. Jednalo se o dřevěný meč (obr. 3). Práh i meč byly vyzvednuty, konzervovány a jsou uloženy v čáslavském městském muzeu (př. č. 219/98 a 82/98, viz dále). Zahloubený pravoúhlý prostor, snad se vstupní šjí, představuje zřejmě ještě objekt 1504, ze kterého pocházejí také nálezy z organických materiálů. Podobnou charakteristiku mají ještě objekty 1518 a 1521, které však již leží mimo velké ústřední náměstí v blízkosti chrámu sv. Petra a Pavla. Vzorkování jejich výplně již nepřineslo žádný další archeologický materiál ze dřeva či kůže.

Obr. 2
Terénní dokumentace obj. 1513;
schody vytesané do rulového
podloží s dřevěným prahem. Pohled
od severovýchodu (M. Tomášek).

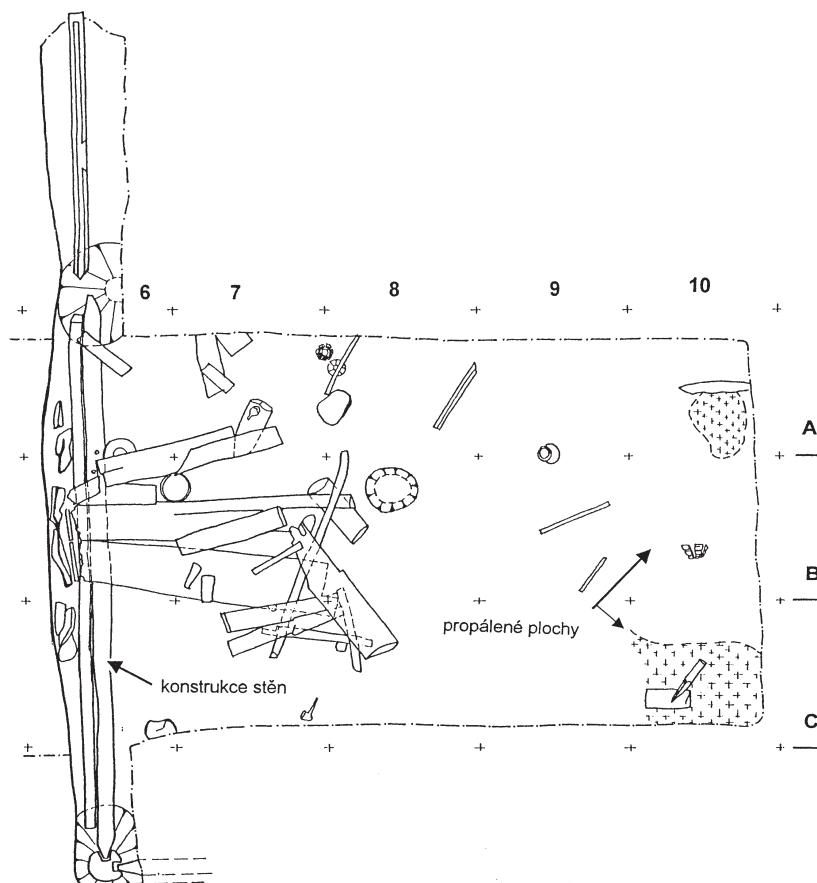
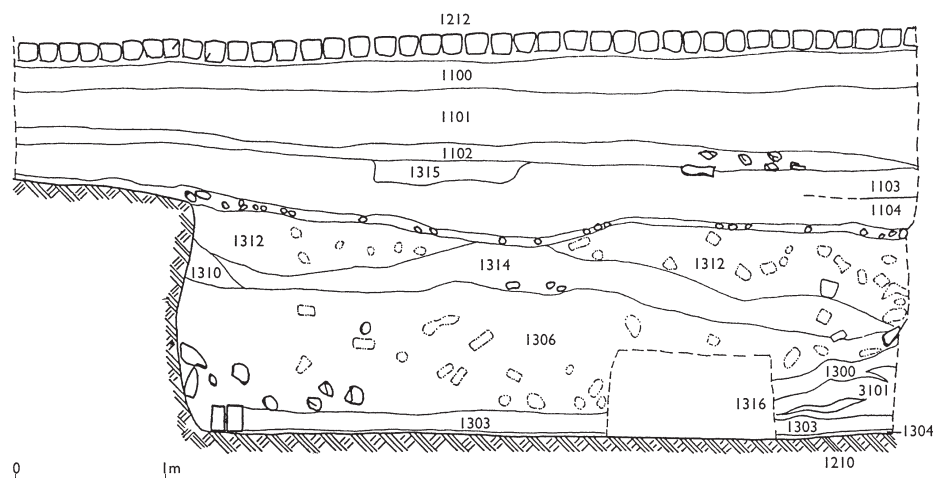
Obr. 3
a: Dřevěný meč (M. Tomášek,
L. Raslová); b: předmět podobný noži
(M. Tomášek).

3. Archeologický kontext výzkumu objektu 1502 v roce 1997

Terénní akce v roce 1995 byla jen přípravou pro celkové předláždění čáslavského náměstí, kterým se možnosti archeologického výzkumu na dlouhou dobu omezi. Zároveň bylo zřejmé, že archeologické objekty narušené dosavadními výkopy pro inženýrské sítě jsou z hlediska dochovaní unikátních dřevěných konstrukcí ohroženy zánikem. Výkop provedený v roce 1995 totiž nebyl zasypán původním materiálem, jako tomu bylo v letech 1878 a 1930/31. To vedlo k porušení vnitřního klimatu, a tato změna musela způsobit brzké chemické změny dosud dochovaných organických materiálů s destruktivními účinky. Na základě výše uvedených faktů se v roce 1997 podařilo přesvědčit město Čáslav a Ministerstvo kultury ČR, aby poskytly Archeologickému ústavu AV ČR (dále ArÚ AV ČR) nevelké finanční prostředky a potřebný prostor pro realizaci alespoň drobného plošného odkryvu, který měl dle původního plánu prozkoumat v celistvosti jeden ze zahloubených pravouhlých objektů se vstupní šjí. K archeologickému výzkumu byl vybrán objekt 1502 s pozitivně dochovanými konstrukčními prvky. Archeologové se do něj tedy v roce 1997 vrátili a odkryli asi 15 m² jeho podlahové plochy. Celý objekt se nám bohužel nepodařilo prozkoumat ani tentokrát. Znemožnilo to nebezpečí narušení tajných kabelů vedoucích od kasáren k nedalekému vojenskému letišti, o jejichž existenci jsme při přípravě výzkumu nevěděli. Objekt měl také nečekaně velkou plošnou výměru. Avšak i archeologický výzkum pouhé jeho části přinesl pozoruhodné množství organických nálezů a oproti nim výrazně méně početný soubor keramického materiálu. Nálezy jsou uloženy v Městském muzeu a knihovně v Čáslavi pod př. č. 124/98. Některé ze zvláště zajímavých předmětů byly ze souboru vyňaty a nesou zvláštní čísla.

Obr. 4
Terénní dokumentace objektu 1502, řez od JZ a plocha (M. Tomášek). Na obrázku profilu, který je přílohou práce jako tabulka, jsou však použita jiná čísla vrstev. Vrstvy 1312, 1310, 1314, 1306, 1300 a 1301 tvoří výplň hodnocenou sumárně jako 1106. Vrstva 1303 je vrstvou 1203 a 1304 vrstvou 1204. K přečíslování došlo kvůli celkovému zpracování tohoto horizontu v ploše náměstí.

Na základě zjištění z roku 1995 jsme předpokládali, že organického materiálu bude skutečně mnoho, proto přímo v terénu spolupracoval a determinaci dřev provedl Miloš Kaplan z ArÚ AV ČR v Praze, z jehož nedokončené závěrečné zprávy pocházejí popisy i nástin interpretace. Pylovou analýzu odebraných vzorků pak následně provedla Vlasta Jankovská (Botanický ústav AV ČR Brno) a analýzu rostlinných makrozbytků Věra Čulíková (ArÚ AV ČR Praha, pracoviště Opava).

Archeologický výzkum byl od začátku realizován v metrové síti po mechanických vrstvách (I. až VIII.), které na stykových plochách respektovaly vrstvy uložené přirozeným způsobem. Ve výplni zahloubené části objektu bylo možno rozeznat dále popsané vrstvy (zdola nahoru). Na rulové podloží nasedá tzv. „vrstva životních nečistot“ (1204). Druhý horizont lze charakterizovat jako jílovou naplaveninu, jejíž vznik je snad možné spojit se zánikem stavby (1203). Vrstva 1106 v různých variacích (proplátcích organických materiálů) představuje výplň objektu po ukončení jeho prvotní funkce. Tehdy zde byl nepochybně ukládán různorodý odpad z okolí zaniklé stavby. Tuto výplň překryla vrstva 1105, která reprezentuje první doložené zpevnění povrchu náměstí šterkem, především říčními oblázky. Celý prostor zaniklého objektu postihlo sesedání nestabilní výplně, které mělo záhy za důsledek vznik vrstvy 1104. Další vrstvy a horizonty stratigrafie již nespádají do středověkého období. Objekt tedy nesl znaky poměrně rychlého vyplnění a uzavření (**obr. 4**).

4. Archeologické nálezy a datování horizontu zahloubených pravoúhlých objektů se vstupní šíjí

4.1 Keramické nálezy

Také při tomto výzkumu byla pro dataci rozhodující keramika a její zlomky. Žádné z nalezených dřev bohužel nemělo parametry potřebné pro dendrochronologické datování.

Na základě minulých výzkumů, které byly za poslední desítky let v Čáslavi realizovány a byly publikovány, můžeme čáslavskou keramickou produkci považovat za dosti konzervativní, zejména co týká použité keramické hmoty. Ta je po celý středověk hrubá, pálená přibližně na 800–900 °C, plná hrubých příměsí slidy (např. Malina et alii 1976, 146–148). S touto obecnou charakteristikou můžeme porovnat soubor získaných sondáží obj. 1502.

Tab. 1

Počty keramických zlomků získaných výzkumem částí obj. 1502 v jednotlivých vrstvách a mechanických horizontech.

Počet	1103	1104	1105	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	I.–VIII. Σ	1203	1204
Láhev	–	–	–	1	1	–	–	1	–	–	–	3	–	–
Poklička/ miska	–	2	2	1	7	11	13	3	–	6	5	46	–	–
Zásobnice	2	–	14	61	41	19	78	48	15	158	74	494	17	5
Poklička	–	–	–	–	2	–	1	1	1	2	–	7	–	–
Kahan	–	1	–	–	4	3	1	3	–	1	2	14	2	–
Miniatura	–	–	–	–	1	–	–	–	–	–	–	1	–	–
Mísa	–	1	–	–	–	–	–	–	1	1	–	1	–	–
Hrnc + / neurčitelné	37	126	55	440	334	346	528	481	153	596	297	3 256	33	48
Celkem	39	130	71	510	389	389	621	537	169	764	378	3 822	52	53
Okraje	3	19	8	41	42	30	34	39	18	25	28	264	6	1
Okraje + výdutě	–	–	–	–	–	11	4	–	–	–	4	19	–	–
Ucha	–	3	–	–	–	–	–	1	–	–	–	1	–	–
Výdutě	33	92	43	378	271	285	465	419	128	534	245	2 794	25	44
Výdutě a dna	–	–	2	–	1	1	–	2	2	7	2	15	–	–
Dna	1	12	2	21	20	19	25	20	5	30	18	163	2	3

Tab. 2

Hmotnost keramických zlomků získaných výzkumem obj. 1502 (v g).

Hmotnost	1103	1104	1105	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	I.–VIII. Σ	1203	1204
Láhev	–	–	–	12	6	–	–	16	–	–	–	34	–	–
Poklička/ miska	–	14	6	16	81	72	174	20	–	46	53	462	–	–
Zásobnice	62	–	968	2 750	1 144	586	2 890	2 922	1 242	6 570	4 830	22 934	1 330	92
Poklička	–	–	–	–	14	–	22	12	14	14	–	76	–	–
Kahan	–	22	–	–	74	78	8	30	–	6	29	225	82	–
Miniatura	–	–	–	–	22	–	–	–	–	–	–	22	–	–
Mísa	–	26	–	–	–	–	–	–	–	32	–	32	–	–
Hrnc + / neurčitelné	330	1 201	442	3 594	3 074	1 385	4 393	3 717	1 778	5 096	3 745	31 258	298	632
Celkem	392	1 263	1 416	6 460	4 415	5 121	8 033	6 717	3 034	11 298	8 657	55 043	1 710	724
Okraje	15	152	84	428	333	433	404	553	214	466	498	3 378	45	4
Okraje + výdutě	–	–	–	–	–	613	352	–	–	–	124	1 089	–	–
Ucha	–	38	–	–	–	–	–	4	–	–	–	4	–	–
Výdutě	291	793	322	2 834	2 487	2 761	3 786	2 614	1 262	3 314	2 509	22 134	223	344
Výdutě a dna	–	–	6	–	26	70	–	34	132	285	180	727	–	–
Dna	24	218	30	332	228	508	397	512	170	564	434	3 449	30	284

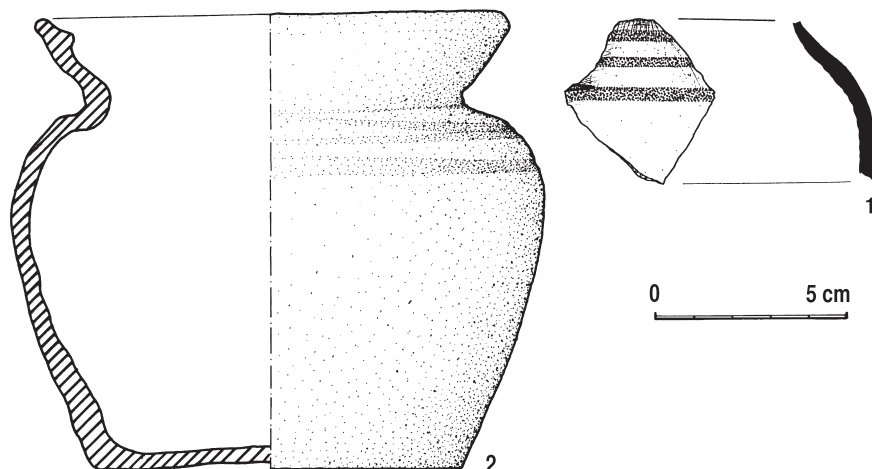
Vyhodnocení tohoto keramického souboru i přes omezení daná charakterem jeho vzniku v homogenizované výplni zahloubeného objektu a skutečností, že nemohl být zkoumán ve své celistvosti, vypovídá o jednotnosti keramické produkce. Ta byla v Čáslavi v oběhu v době, kdy po zániku jeho funkce docházelo k vyplňování objektu odpadem. Počet keramických zlomků, které neodpovídají místní slídnaté produkci, je ve srovnání s velikostí hodnoceného souboru nevelký. Na první pohled, stejně jako po důkladnějším rozboru, působí tedy celek velmi homogenně. Keramické tvary spojované s mladohradištním obdobím vývoje regionální keramické produkce, jako jsou lahvovité či zásobnicové tvary a bezuché hrnce, obohatil tvar typu poklička/miska a ojediněle také zlomek ucha. Také výskyt vývalkové šroubovice jako výzdobného prvku je minimální a může být druhotnou kontaminací.

Tab. 3
Výzdoba keramických zlomků
souboru z obj. 1502.

Výzdoba	Počet	%
Červeně malovaná (světlá řada)	6	0,79
Rytá vlnice – jednoduchá	30	3,97
Vpichy	23	3,04
Vseky	2	0,26
Vpichy a rytá šroubovice	4	0,53
Rytá linie	10	1,32
Rytá linie a vlnice	30	3,97
Kolek	10	1,32
Vpichy a šroubovice	2	0,26
Vseky, ryté linie a vlnice (zásobnice)	89	11,77
Vývalková šroubovice	1	0,13
Rytá šroubovice	549	72,62
Celkem	756	100

Tab. 4
Keramické zlomky z jiných než slídnatých keramických hmot a značky na dnech.

	Značky na dně	Bez výzdoby	Jednoduchá rytá vlnice	Rytá šroubovice	Kolky	Pásky vpichů	Pásky vrypů	Rytá šroubovice a vlnice	Rytá linie	Celkem
Šedá řada (střední Čechy)	1	2	-	3	1	-	1	-	1	9
?	-	9	2	-	3	5	1	2	-	22
Červeně malované světlé řady	-	9	-	-	-	-	-	-	-	9
Pravěk	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
Slídnaté hrnciny	8	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Celkem	9	24	2	3	4	5	2	2	1	52

Obr. 5
1: zlomek červeně malované keramiky
z výplně objektu 1502 (M. Tomášek);
2: bezuchý hrnec (L. Raslová).

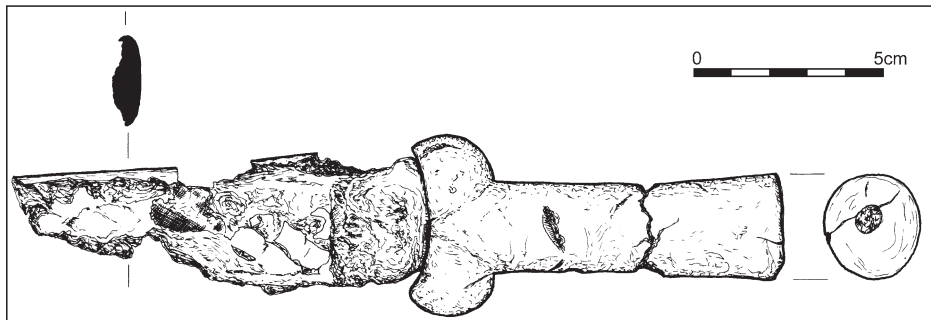
Další chronologické opory pro datování celého souboru keramiky nejsou nijak výrazné. Jedná se zejména o nález ojedinělého zlomku červeně malované keramiky, a to zřejmě zlomku džbánku v nepochybně původní poloze podlahové vrstvy objektu (obr. 5:1). Ten vypovídá, že objekt fungoval ještě v době, kdy se v Čáslavi mohla tato nádoba typická pro český severozápad objevit. V této části Čech přitom tento typ představuje právě horizont morfologické a technologické inovace období kolem či spíše před polovinou 13. století (Klápště 1998, 138–158). Červeně malovaná keramika se objevuje v celém širokém pásu severně od Čáslavi, jako například v královské Chrudimi (např. Frolik – Sigl 1998, 37). Stejně jako obdobné nálezy v Hradci Králové nejsou v rámci 13. století přesněji časově zařazeny (Richter – Vokolek 1995, 72; např. tab. 108, 109). Z jílovité vrstvy, která dno objektu pokrývala po zániku objektu pravděpodobně jako první, pochází ještě nález prakticky celé keramické nádoby; jde o bezuchý hrnec (obr. 5:2; Tomášek et alii 1999, kat. č. 132). Tato nádoba je zdobena jednoduchou vývalkovou šroubovicí v podhrdlí. Chronologicky tuto nádobu rámcově řadíme do druhé poloviny 13. století.

4.2 Některé nekeramické archeologické nálezy

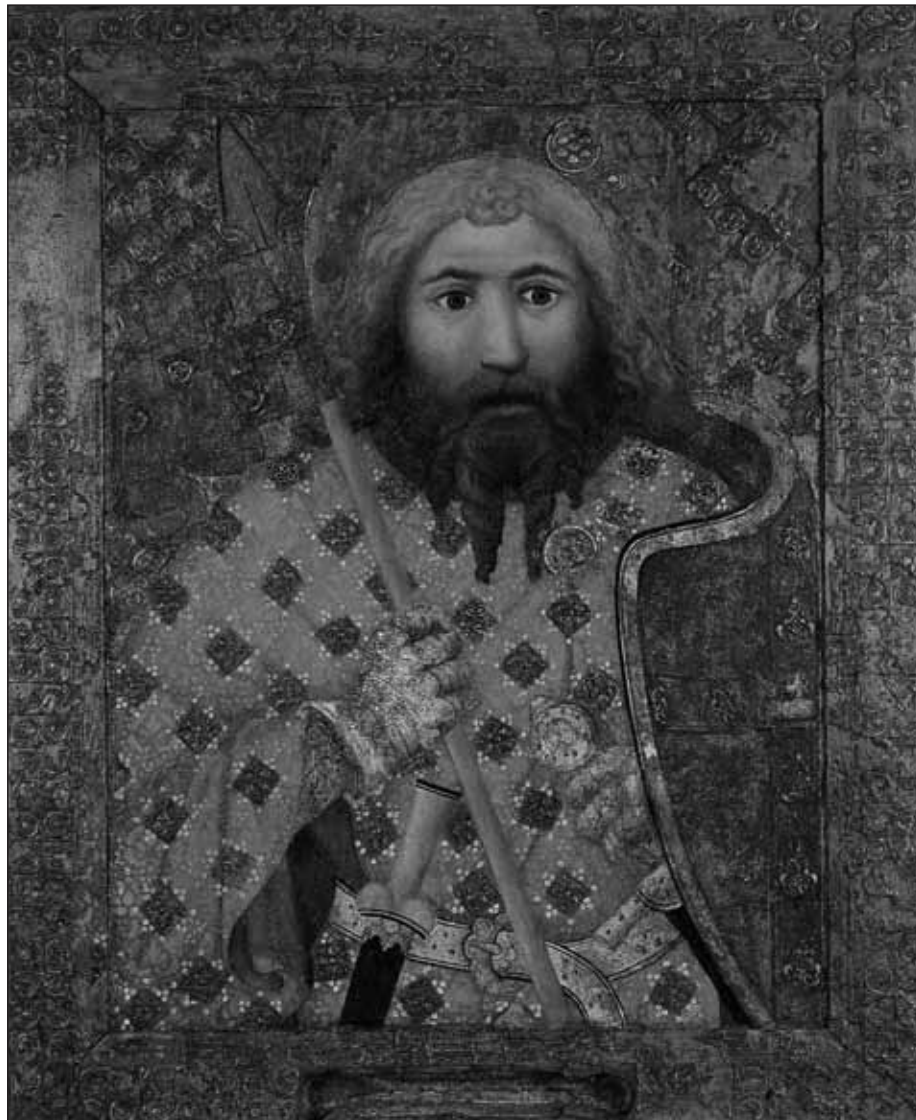
Z hlediska chronologie je nutno zmínit další, tentokrát nekeramický nálezy, kterým je pražský groš z vrstvy 1191 (Tomášek et alii 1999, kat. č. 140), která vyplnila dno objektu 1521 v blízkosti děkanského chrámu sv. Petra a Pavla. Jedná se o groš Václava II., ražený mezi lety 1300–1305.

Další nálezy pocházejí z výzkumu objektu č. 1502. O době, kdy byl již tento objekt nepochybně zasypan a jeho výplň „uzavřena“ pod šterkovým posypem, svědčí nálezy dýky, takzvaného „dolchu“, téměř jistě ztracené v bahně (Tomášek et alii 1999, kat. č. 139; **obr. 6**). Tento typ vidíme poměrně často ve středověké ikonografii i muzejních expozicích s popiskou, která jej včleňuje převážně do 14. století, a to zejména do jeho druhé poloviny. Z ikonografie uvedme například výzdobu kaple sv. Kříže na hradě Karlštejn z dílny mistra Theodorika, císařského malíře asi v letech 1359–1367; **obr. 7**). Zde podobné dýky najdeme na zobrazeních sv. Mořice, sv. Jiří a dvou ze sv. rytířů (Fajt 1997). Také na emauzském Ukřižování z doby před rokem 1370 rozeznáváme podobnou dýku, a to jsme zůstali pouze v „domácí“ ikonografii (Stejskal 1978, 159, obr. 131).

Obr. 6
Dýka se zbytky kožené pochvy
(M. Tomášek).

Obr. 7
Dýka – „dolch“ na obraze Sv. rytíře
od mistra Theodorika – podle
Fajt, J. et alii 1997.

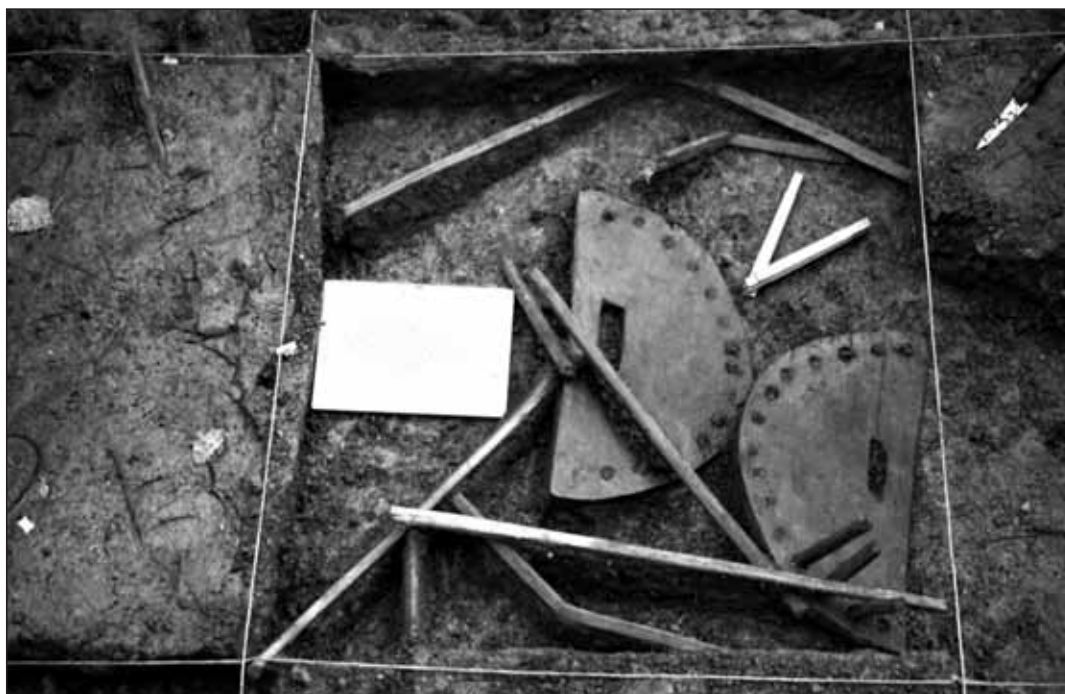

4.3 Archeologické nálezy ze dřeva

Z výzkumu realizovaného v roce 1995 je třeba se zmínit především o nález dřevěného meče, který byl nalezen před prahem dělicím vstupní šjí a zahloubený pravouhlý prostor objektu 1513 (**obr. 3**). Tomuto zajímavému artefaktu již byla věnována pozornost v samostatné studii (Tomášek 2005, 561–572). Připomeňme si tedy pouze jeho základní charakteristiku. Meč je dlouhý 860 mm, délka rukojeti je 65 mm, z čehož zabírá zdobená část 39 mm. Šířka meče dosahuje nejvýše 33 mm; všechny údaje se uvádějí po konzervaci. Byl vyřezán ze dřeva jedle bělokoré. V interpretaci takových artefaktů není shody. Podobné nálezy se nacházejí po celé Evropě od pravěku až po pozdní středověk. Jsou považovány za cvičné meče či dětské hračky, převážně však za tkalcovské mečičky. Na základě rozboru dostupných nálezů se domníváme, že existuje ještě jedna možná interpretace, totiž že se jednalo o svého druhu model, který si připravil řemeslník pracující s kůžemi, když obdržel objednávku na výrobu pochvy meče. Tento model, z dobře savého a kůži formujícího materiálu, byl použit jako „kopyto“ a po vyrobení objednaného výrobku byl jako nepotřebný a jakoby nepoužitý vyhozen. Zejména je třeba upozornit na neporušené ostří, což zpochybňuje použití k cvičnému boji či hře, stejně jako ostatní nálezy tohoto typu.

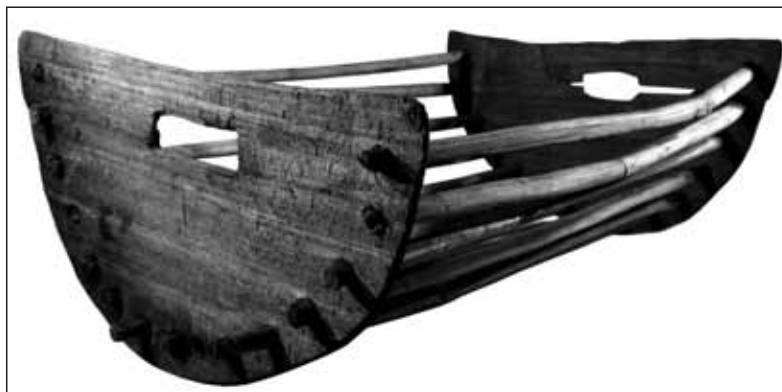
Z téhož objektu pochází ještě dřevěný práh (**obr. 2; 20**). Představuje unikátní nález a v kombinaci s výpovědí výzkumu prostoru objektu č. 1502 nám dává určitou možnost vyjádřit se ke konstrukci zahloubené části objektů na dnešním náměstí v Čáslavi, k níž se vrátíme ve zvláštním exkurzu.

Obr. 8
Nálezová situace dětské kolébky
ve výplni obj. 1502 od severovýchodu
(M. Tomášek).

Dalším z ojedinělých artefaktů je prakticky kompletně dochovaná kolébka, která byla vyhozena do zásypu jámy (**obr. 8**). Také tomuto artefaktu jsme již věnovali pozornost ve zvláštní studii (Tomášek – Šanderová 2009, 211–223). Kolébku tvořily dvě bukové půlkruhové bočnice s vyřezanými oválnými madly (560 mm × 290 mm × 20 mm). Spojovalo je čtrnáct jedlových tyčí o délce 860 mm. Po propojení obou bočnic jedlovými tyčemi je tvůrce kolébky na konci naštlpl a zajistil bukovými klíny tak, aby ani po vyžrání dřeva nemohlo dojít k ohrožení celistvosti díla (**obr. 9**). Jednoduchá konstrukce byla provedena bez jakýchkoliv ozdobných prvků. Délka kolébky necelých 90 cm i její tvar naznačují, že dítě do ní bylo ukládáno v povijanu, který mu takřka znemožňoval pohyb. To plně odpovídá tomu, co známe z ikonografických pramenů (**obr. 10; 11**).

Obr. 9
Rekonstruovaná kolébka (H. Toušková).

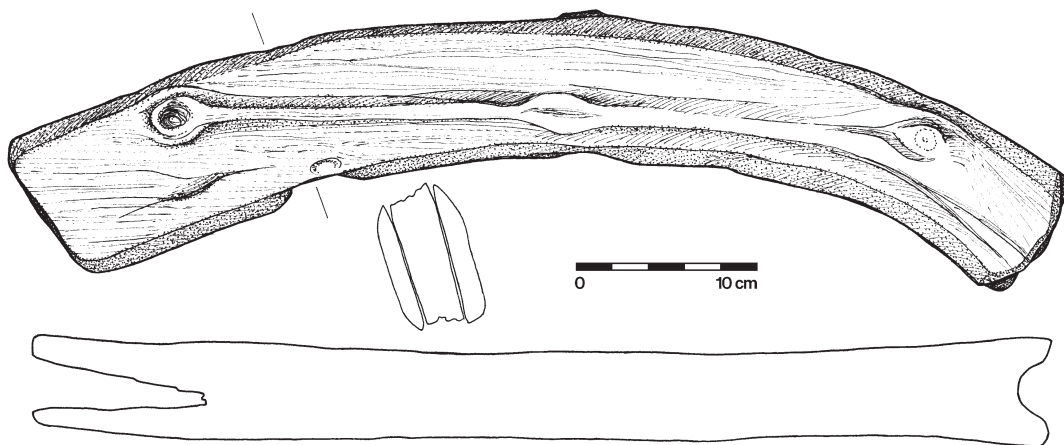

Obr. 10
Dětská kolébka ve švýcarské kronice
Speizer Schilling od Diebolda
Schillinga staršího z let 1484–1486,
f. 111(n) – podle Pfaff 1991, 204.

Obr. 11
Dětská kolébka ve švýcarské kronice
Luzerner Schilling, od Diebolda
Schillinga mladšího, z r. 1513, f. 88' (177)
podle Pfaff 1991, 234).

Další skupinou artefaktů, kterou stojí za to připomenout zvlášť, jsou zlomky loukoťových kol. Bez výjimky pocházejí z jejich obvodových částí (obr. 12). Zbytky hlavy nebyly zjištěny. Materiál není jednotný, objevuje se javor (*Acer*), jasan (*Fraxinus excelsior*), buk (*Fagus sylvatica*) i jilm (*Ulmus sp.*). Obvodové části jsou z bukového dřeva spojované jasanovými, javorovými nebo jilmovými kolíky. U těchto artefaktů se poněkud pozastavíme, neboť se rozhodně nejedná o příliš běžný archeologický nález. Podoba vozu se ustálila již ve 13. a 14. století (Vermouzek 1983, 311–323). Kola se skládala z hlavy, paprsků (takzvaných špic) a loukotí. Uvádí se, že kola středověkých vozů bývala větší než kola vozů nedaleké minulosti. Dochované středověké kolo z Brna má například průměr 140 cm. Naše rekonstruované zlomky však dovolují uvažovat pouze o 83 cm s předpokládáními osmi paprsky (jistý vliv na tuto hodnotu mohla mít také zvolená metoda konzervace mokrého dřeva realizovaná v ArÚ AV ČR Praha). Nejstaršími vozy byly dvoukolové káry, záhy střídané čtyřkolými. Ty připomínají klášterní inventáře již ve 14. století (Graus 1953, 104). Takové vozy však neměly žádné řídicí zařízení, tedy rejdy. Neměly ani žádnou brzdu, kola se „zamykala“. V nedaleké Kutné Hoře, jejíž převážná část leží ve svažitém terénu, máme archeologicky doložen úvoz vytvořený brzděním vozů, a to přímo v jedné z hlavních komunikací jádra města (Frolík – Tomášek 2002, 99–106). Lemují ho však honosné pozdně gotické domy. Také ve šterkování čáslavského náměstí byly zřetelné koleje vyjeté koly vozů (obr. 13). Dochované části loukotí i paprsků kol, které se do bahna ponořily hluboko ve 14. století, náleží k nejstarším archeologickým nálezům tohoto typu u nás. V čáslavském kontextu také pocházejí stejně jako dýka z horizontu, který následoval po zasypání a uzavření jam zbylých po zahloubených objektech.

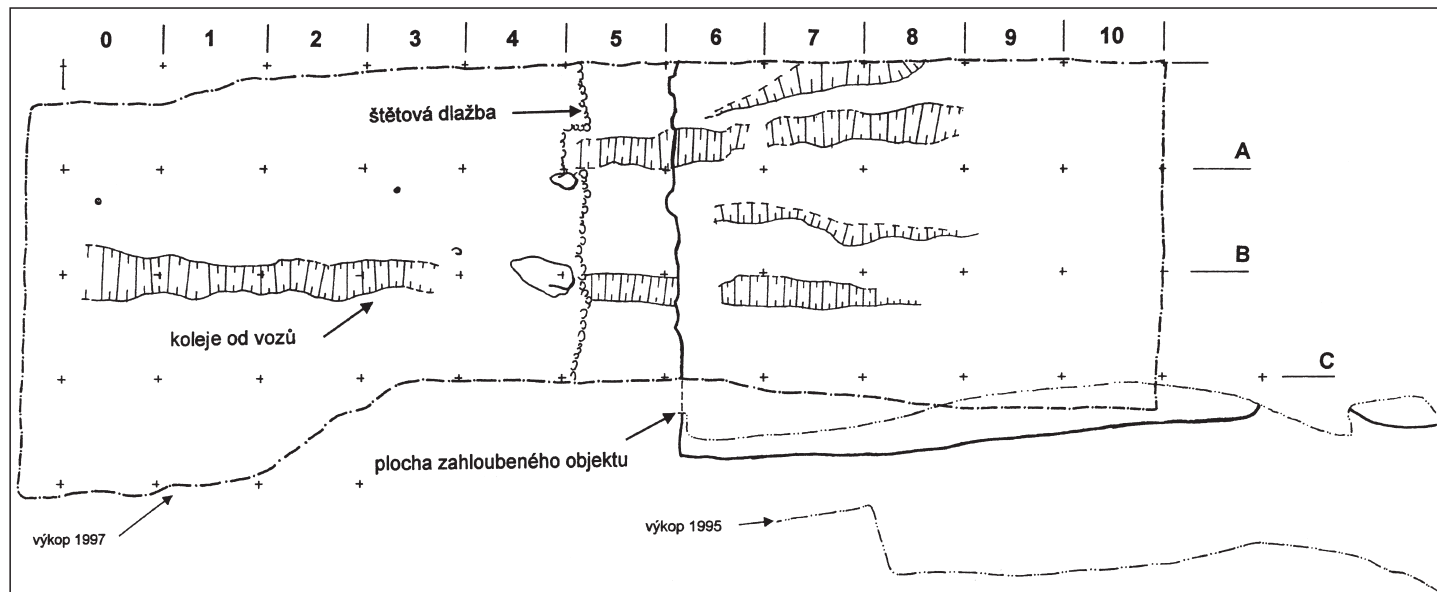
Obr. 12
Zlomek loukoťového kola nalezený nad objektem 1502, buk – radiální část, jasan ztepilý a javor klen – paprsky (L. Raslová).

Výzkum části zahloubeného pravouhého objektu na náměstí Jana Žižky z Trocnova v roce 1997 přinesl pozoruhodné množství dalších nálezů z organických materiálů. Zvolená metoda exkavace, tedy metrová síť a odebrání stratigrafie po 15–20 cm, umožnila vyjmout z celého souboru alespoň vzorek nálezů ze dřeva, který byl blíže determinován. Byly tak druhově určeny veškeré artefakty a kromě toho ještě necelá 1/7 dřeva neroztříděného. Z celkového počtu 2 855 determinovaných dřev z výplně objektu (vrstvy 1106, 1203 a 1204) tvoří prokazatelné artefakty necelých 7,6 %. Také z vrstvy 1104, která se vytvořila na štětové dlažbě, pochází soubor 109 určených zlomků dřeva. Z tohoto počtu je 82 kusů potvrzenými artefakty.

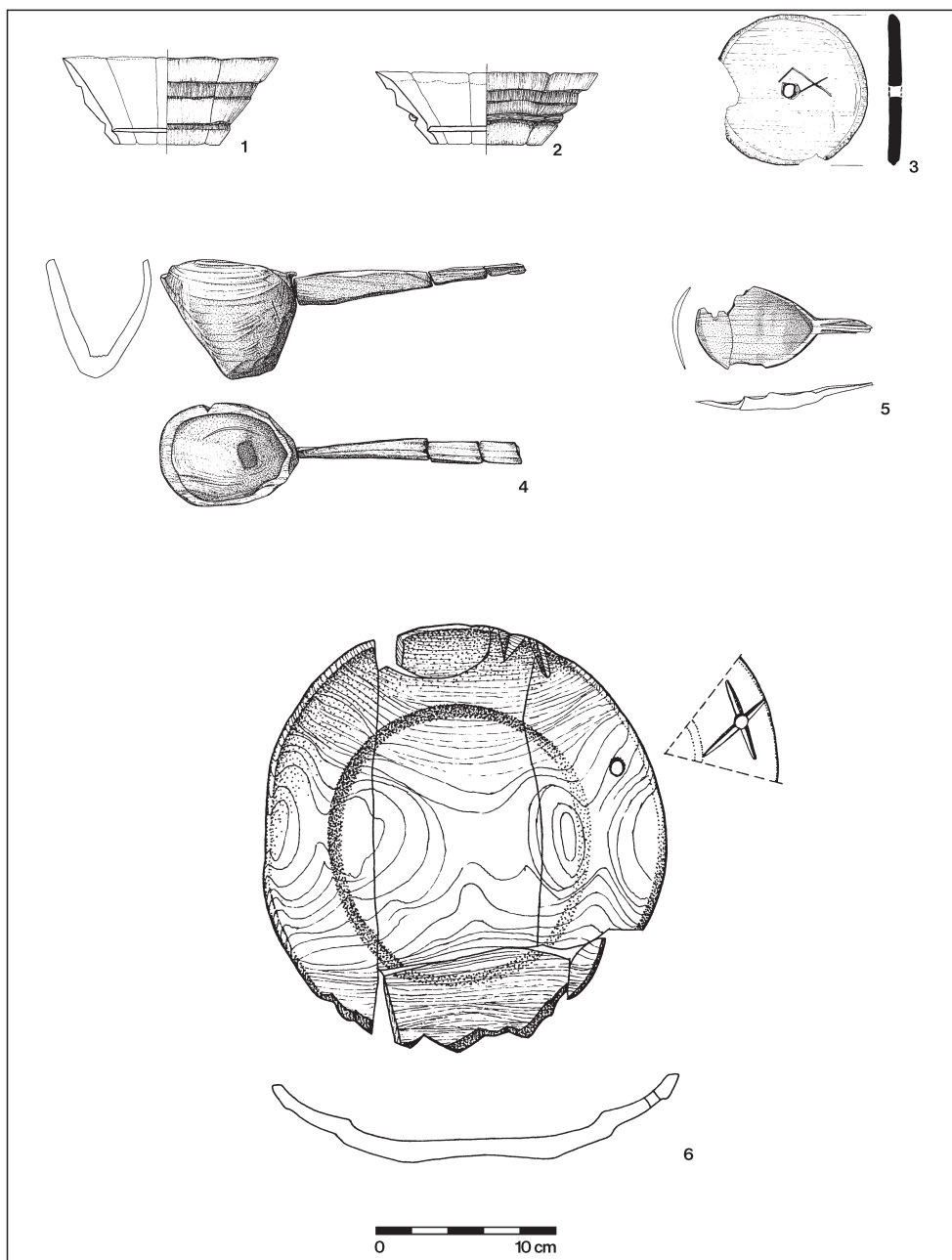
Skládané misky tvořily více než polovinu ze všech získaných artefaktů v souboru. Jednotlivé dílky stěn misek (tzv. dužinky) zřídka přesahují výšku 10 cm. Průměr příslušných den k miskám se pohyboval od 47 do 74 mm. V čáslavském souboru pochází 95 % ze 111 dílků či jejich zlomků ze smrkového dřeva (*Picea abies*). Pouhých pět dužinek bylo vyrobeno z borovice (*Pinus sylvestris*). Jediné dno je z jedle (*Abies alba*). Ke svázání skládaných misek bylo použito púlených větví krušiny olšové (*Fragula alnus*). Kromě několika celých skládaných misek, nalezených při dně zahloubeného objektu (obr. 14:1, 2), se všechny ostatní artefakty dostaly do jeho výplně již jako nepoužitelné zlomky. Jednalo se tedy v převážné míře o již nepotřebné, a tedy vyhozené kusy.

Dalších výzkumem evidovaných druhů předmětů již není mnoho. Jedná se o torza dvou naběraček (obr. 14:4), dvou soustružených taliřů (obr. 14:6) a kotoučku neznámého použití (obr. 14:3). Naběračky a taliře jsou vyrobeny ze dřeva javoru (*Acer sp.*), jasanu ztepilého (*Fraxinus excelsior*) a dřeva stromu podčeledi *Pomoideae*, tj. např. hlohu, jeřábu či jabloně. Tyto druhy homogenního tvrdého dřeva se velmi dobře hodí k obrábění.

Prakticky celá se dochovala lžice, která je spolu s naběračkami jediným zástupcem drobného kuchyňského náčiní. Zvlášť u subtilní lžice bylo zřejmé, že podmínky pro uchování organických materiálů jsou v této části náměstí Jana Žižky z Trocnova v Čáslavi opravdu mimořádně dobré (obr. 14:5).

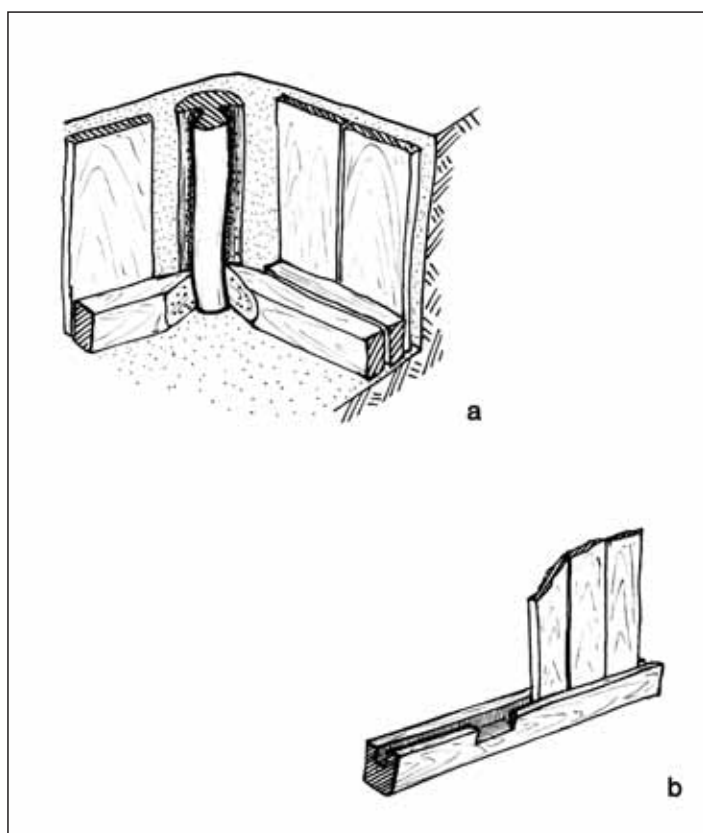
Obr. 13
Koleje vytlačené koly vozů do štěrkového posypu nad výplní obj. 1502 (M. Tomášek).

Obr. 14
Dřevěné předměty z výplně obj. 1502.
1: skládaná miska, smrk ztepilý;
2: skládaná miska, smrk ztepilý;
3: dřevěný kotouček nezn. účelu, dřevo z čeledi jabloňovitých;
4: naběračka z nálezů ve výplni objektu 1502, javor mlč;
5: rekonstruovaná lžice z výplně obj. 1502, javor mlč;
6: soustružený talíř, javor klen.
1, 2, 6: kresba L. Raslová,
3, 4: H. Toušková; 5: M. Tomášek.

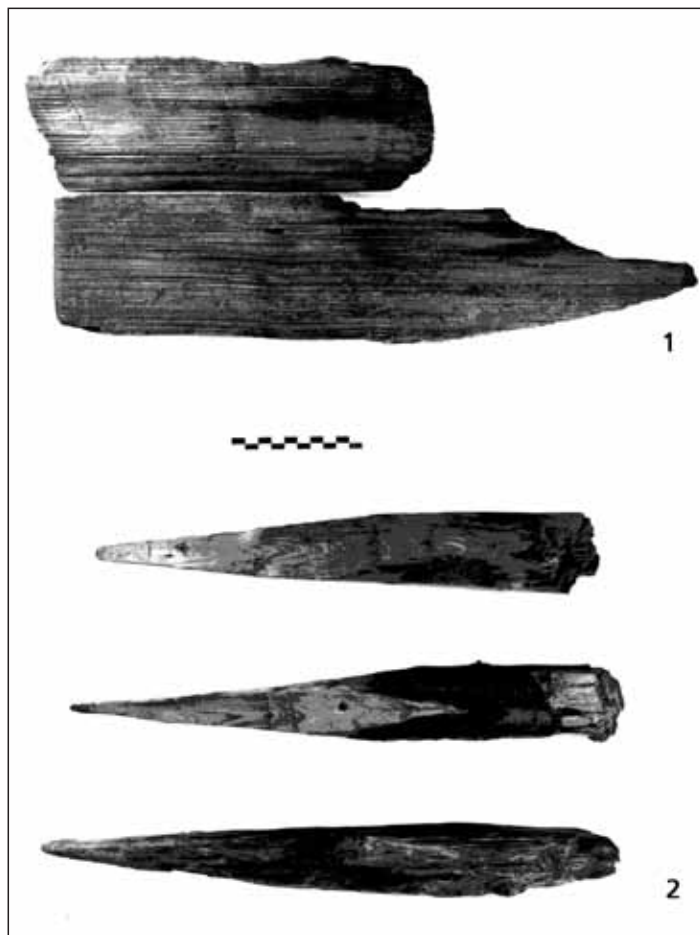
Obr. 15
Konstrukce stěn zahloubeného objektu 1502, pohled od východu (M. Tomášek).

Obr. 16
Možná konstrukce stěn zahloubené části objektu 1502 na rekonstrukci (M. Tomášek).

Stavební dřevo evidované výzkumem představují především zbytky konstrukce stěn objektu odkryté v jeho interiéru (obr. 15 a 16). S konečnou úpravou dřeva souvisejí zřejmě také četné třísky rozmanitých velikostí. V tomto případě však již nesouvisí s naším objektem, ale s nějakou nemnoho mladší stavbou v okolí. Převažuje dřevo jedle (*Abies alba*; 75 %), vedle dubu (*Quercus sp.*; 8 %) je několika procenty zastoupen také buk (*Fagus sylvatica*), smrk (*Picea abies*), borovice (*Pinus sp.*), habr (*Carpinus betulus*) a jilm (*Ulmus sp.*). Jedle byla použita na dlouhé konstrukční prvky (trámy, prkna, šindele, kolíky...), dřevo dubu pak na kolíky nebo rohové nosné trámy (obr. 15; 17).

Ohořelé dřevo je zastoupeno 119 kusy uhlíků nebo částečně zuhelnatělých dřev. Zde převládá jedle s 30 %. Následuje dub (13 %), borovice (11 %), buk (8 %), olše (*Alnus sp.*), liska (*Coryllus avellana*) a lípa (*Tilia sp.*) po 7 %, habr a smrk s 5 %, topol (*Populus sp.*), bříza (*Betula sp.*) a další. Oproti jiným kategoriím zde převládá dřevo borovice. Není vyloučena souvislost s použitím tohoto smolnatého dřeva na výrobu loučí.

Obr. 17
Dřevěné prvky z výplně obj. 1502. 1: šindel, 2: kolíky, vše jedle bělokora (H. Toušková).

5. Exkurs Výpověď archeologických nálezů ke konstrukci zahloubených pravoúhlých objektů se vstupní šjí v Čáslavi

Dochování několika konstrukčních prvků ze dřeva nám do jisté míry umožňuje vyjádřit se k vlastní konstrukci zahloubené části stavby. Do předem vyhloubené jámy o rekonstruovaných rozměrech 7,2 x min. 3,6 m byly zapuštěny rohové sloupy (obr. 15; 18). Výzkumem dotčená a pravděpodobně také druhá hrana výkopu byly pak ještě rozděleny kulem středovým. Do podélných, vertikálních, zádlabů v těchto kulech byly zasazeny horizontální trámy tvořící základ konstrukce. Za ně pak byla zasunuta prkna, která tvořila vlastní stěnu (obr. 16:a). Z jiného objektu téhož typu (1513) evidujeme ještě práh oddělující zahloubený pravoúhlý prostor od vstupní šjí. Ve vstupní šjí tohoto objektu jsme zachytili také do ruly vytesané schody (obr. 2; 20).

Konstrukce nadzemní části nám bohužel do značné míry uniká. Z výplně objektu pocházel ještě trámeček s podélným žlábkem, který je zhruba v polovině přerušen, aby do něj bylo možné vsunout prkna (obr. 16:b). Znamená to snad,

Obr. 18
Konstrukce rohu zahloubeného objektu 1502, pohled od severovýchodu (M. Tomášek).

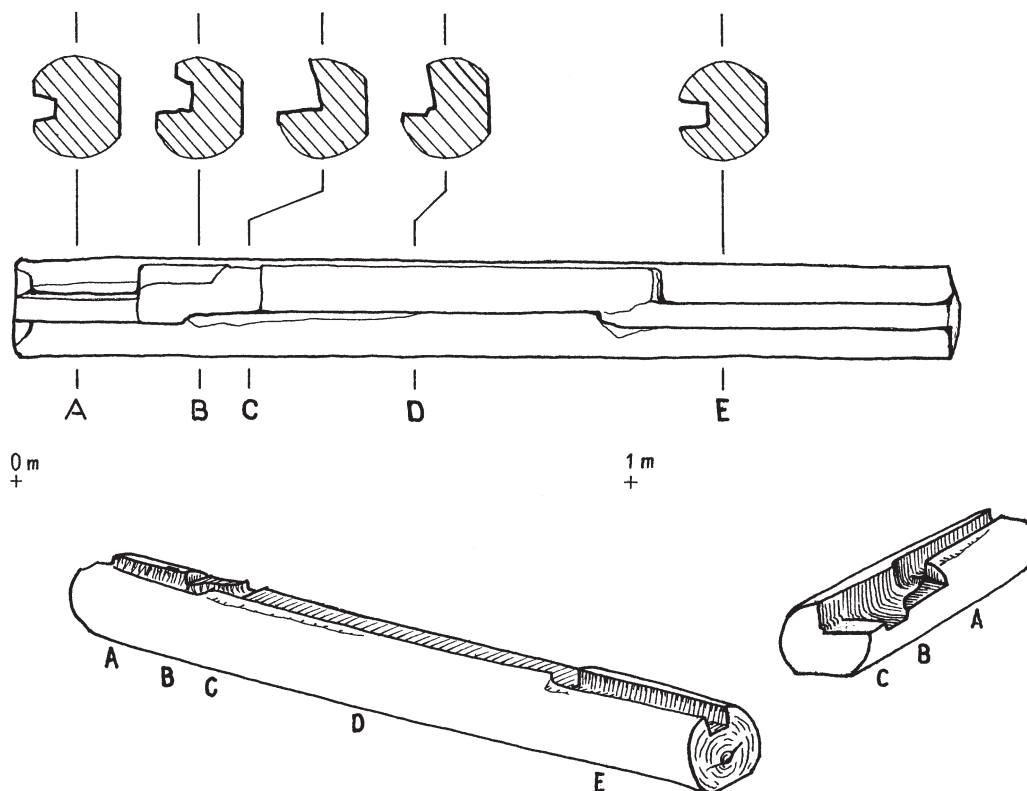
Obr. 19
Rekonstrukce zahloubeného objektu 1502 se vstupní šíjí jako zemnice (IT MODEL).

že i případná nadzemní část měla prostory mezi nosnými trámy vyplněné prkny? Z výplně objektu také pochází několik šindelů (obr. 17:1). Byly právě ony krytinou střechy objektu? Bohužel nemáme jistotu ani v tom, že nalezené konstrukční prvky pocházejí z této stavby, byť to považujeme za pravděpodobné. Zmíněné prvky se totiž našly ve vrstvách těsně nad jeho podlahou.

Nelze bohužel rozhodnout, zda tento relikv a jemu podobné na čáslavském náměstí měly charakter zemnice či byly součástí nějaké složitější nadzemní struktury. Pro druhou možnost svědčí absence topeniště. Pro potřeby expozice Městského muzea v Čáslavi byl vypracován model ukazující objekt číslo 1502 jako zemnici (obr. 19).

6. Příspěvek archeologie ke studiu životního prostředí

Pozornost životnímu prostředí byla věnována již při shromažďování dat pro potřeby publikace realizované J. Malinou a jeho spolupracovníky (Malina et alii 1976, 11–28). Archeologie samotná tehdy vznikly obraz výrazněji neobohatila, snad pouze s výjimkou studie věnované paleobotanice a paleozoologii neolitického sídliště v nedalekých Bylanech (Rulf 1986, 398–402). Ani moderní archeologické výzkumy, které přinesly četné nálezy raně středověkého a středověkého stáří, dosud do obecné představy z roku 1976 nevnesly nové pohledy. Jedině archeologický výzkum objektu 1502 na hlavním

Obr. 20
Dřevěný práh z obj. 1513 (M. Tomášek).

čáslavském náměstí z let 1995 a 1997 poskytl možnost odebrat a také analyzovat velmi reprezentativní řadu vzorků. Jejich archeologická datace, jak již bylo uvedeno, směřuje někam do závěru 13. století, kdy došlo k zániku funkce objektu a jeho vyplnění odpadem. Celková vyhodnocení determinací a analýz (Věra Čulíková, Vlasta Jankovská) jsou publikována v samostatných textech tohoto periodika.

Základní představa o potenciální přirozené vegetaci přiřazuje Čáslav a její okolí k černýšové dubohabřině (*Melampyrum nemorosii-Carpinetum*). V údolí severně od města, směrem k Labi, rekonstruuje střemchové jasaniny (*Pruno-Fraxinetum*) v možném spojení s mokřadními olšinami (*Alnion glutinosae*). V okruhu asi 5 až 10 km jsou předpokládány ostrůvky acidofilních doubrav (*Genisto germanicae-Quercion*; Neuhäuzlová et alii 1997; Neuhäuzlová et alii 1998).

Tento obraz obohatily výsledky získané z rozboru pylu, makrozbytků dřev a uhlíků z objektu 1502. Z výsledků pylové analýzy vyplývá, že získané spektrum odráží zejména lokální vegetaci (druhy cest, rumišť, ruderálů apod.). Dále jde zejména o rostliny, které byly do okolí objektu člověkem záměrně transportovány a zde zpracovávány (píce a seno z luk, strání, mezí apod., sláma, zrní a další zbytky obilovin), přičemž jsou zde zastoupeny i obvyklé polní plevele. Proti prvním rozborům nechybějí ani důkazy o přítomnosti kuchyňského odpadu. Z rozboru části dřevěných artefaktů i úlomků dřev se asi mnoho nového o okolní krajině a její vegetaci nedozvíme. Do výplně objektu se zřejmě dostaly především fragmenty staveb v okolí. Evidované dřeviny vcelku odpovídají poměrům, které sledujeme na rekonstrukční mapě. Výrazná dominance jedle a značná přítomnost buku jsou způsobeny především jejich vysokou užitnou hodnotou. Také zde nacházíme vedle výsledků pylových analýz potvrzení vyššího zastoupení jedle a buku v nižších nadmořských výškách, než je tomu nyní.

Obdobně lze hodnotit také přítomnost smrku. Nízký roční přírůstek průměru kmene dřeviny (kolem 1 mm ročně) napovídá růstu v nepříliš příznivých, chladnějších klimatických podmínkách, tedy nejspíše mimo Čáslavskou kotlinu. Z toho můžeme soudit, že smrkové dřevo, popř. výrobky z něj mohly být do Čáslavi dováženy.

7. Závěr

Archeologické výzkumy provedené v historickém jádru města Čáslavě v několika posledních letech nás postupně nutí ke korekci zžitých představ o některých stránkách života ve městě v samotných začátcích jeho existence.

V roce 1995 výzkumem nalezené zbytky zahloubených pravoúhlých objektů se vstupní šíjí například nastolily otázku, jak vlastně vypadala plocha čáslavského náměstí v prvních desetiletích existence města. Zvolna se přibližujeme řešení otázky, zda je nynější až nepřirozeně veliké náměstí skutečně plánovaným záměrem, nebo produktem vývoje a změn vyvolaných nějakou nečekanou potřebou.

Další otázka zní, o jaký druh objektů se vlastně jedná. Lze je považovat za provizorní obydlí, či jde o hospodářské budovy? Pro obydlí by svědčila přítomnost příslušného otopného zařízení, které se však na zkoumané ploše nepotvrdilo. Poměrně nápadná je slabá vrstva tzv. „životních nečistot“, která nás nutí ptát se, zda je přirozené, aby se takto tenká uložena nacházela v objektu hospodářsky využívaném, navíc vlastně v suterénním skladovacím prostoru. Rozbor představený V. Čulíkovou směřuje ale právě k variantě obytného objektu! Není tedy vyloučené, že na náměstí v počátcích lokačního města mohly stát obytné budovy. Další argumenty pro a proti může kromě dalších výzkumů přinést i důkladný rozbor všech objektů zkoumaného horizontu a vyhodnocení všech jejich vztahů.

Dostí nápadný je poměr dřevěných artefaktů ke keramice ve výplni zaniklého objektu, který nám umožnil poopravit si dosud poněkud pokrivenou optiku v případě materiálového zastoupení ve vybavení středověkých domácností. Malá četnost dochovaných artefaktů ze dřeva v běžně prováděných výzkumech nám sice nenápadně, zato však velmi důkladně sugeruje představu o převažujícím keramickém vybavení středověké domácnosti. Pravda je však poněkud jiná a je nejspíš vcelku lhostejné, že většina artefaktů byla do jámy zbylé po stavbě hozena až po jejím zániku z okolních domů.

Mimořádný přínos pro archeologii i další historické interpretace představovaly výjimečné artefakty, které nás v některých případech přiměly zrevidovat dosavadní hypotézy o účelu nalézáných předmětů, zejména dřevěný meč. Jiné byly nalezeny v našich zemích vůbec poprvé, a to především kolébka s půlkulatými bočnicemi, a vyžadovaly si řádnou a podloženou interpretaci.

I přesto, že od výzkumu uplynulo více než deset let, je tento příspěvek bohužel prvním ucelenějším výstupem, který se ho týká. Na své definitivní a podrobné zhodnocení ještě tento výzkum a zejména některé jeho komponenty stále čekají.

Klíčová slova/keywords

Město/town – Čáslav – dřevěné předměty/wooden objects – vrcholný středověk/high Middle Ages.

Použitá literatura a prameny

FAJT, J. et alii 1997

Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV. Praha.

FROLÍK, J. – SIGL, J. 1998

Chrudim v pravěku a středověku. Obrázky každodenního života. Chrudim.

FROLÍK, J. – TOMÁŠEK, M. 2002

Kutná Hora. Příspěvek archeologie k nejstarší topografii a komunikačnímu schématu města. In: Buško, C. – Klápště, J. – Leciejewicz, L. – Mozdioch, S. (edd.), Civitas et villa, Miasto i wieś w średniowiecznej Europie Środkowej, Wrocław, 99–106.

GRAUS, F. 1953

Dějiny venkovského lidu. Praha.

JANKOVSKÁ, V.

„Čáslav 1997“ – výsledky pylové analýzy, Botanický ústav AV ČR, rkp., uložen v archivu Archeologického ústavu AV ČR Praha.

KLÁPŠTĚ, J. 1998

Die Anfänge der jüngeren mittelalterlichen Keramik in Böhmen als kulturhistorisches Problem, Archeologické rozhledy 50, 138–158.

MALINA, J. et alii 1976

Čáslav – vývoj životního prostředí. Brno.

NEUHÁUZLOVÁ, Z. et alii 1997

Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky 1:500 000. Praha.

NEUHÁUZLOVÁ, Z. et alii 1998

Mapa potencionální přirozené vegetace České republiky. Textová část. Praha.

RICHTER, M. – VOKOLEK, V. 1995

Hradec Králové. Slovanské hradiště a počátky středověkého města. Hradec Králové.

RULF, J. 1986

Ecology of the Bylany I. site. Paleobotanical and paleozoological analyses. In: Pavlů, I. – Rulf, J. – Zápotocká, M. (edd.), Bylany I, Praha, 398–402.

STEJSKAL, K. 1978

Umění na dvoře Karla IV, Praha.

TOMÁŠEK, M. 1996

Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu prováděném na základě smlouvy 793/95 na lokalitě obvod Žižkova náměstí v Čáslavi. Archiv ARÚ AV ČR Praha, č. j. 313/96 a 314/96

TOMÁŠEK, M. 1997

To the beginnings of the Town of Čáslav: Rescue excavations on Žižka Square and their results – k počátkům města Čáslavi? Záchranná akce na Žižkově náměstí a její výsledky. In: Kubková, J. – Klápště, J. – Ježek, M. – Meduna, P. (edd.), Život v archeologii středověku. Praha, 620–629.

TOMÁŠEK, M. 1997

Zpráva o záchranném archeologickém výzkumu prováděném na základě smlouvy 762/97 na lokalitě Čáslav – Žižkovo náměstí. Archiv ARÚ AV ČR, č. j. 6110/97.

TOMÁŠEK, M. et alii 1999

Čáslav – místo pro život. Svědectví archeologie. Čáslav.

TOMÁŠEK, M. 2005

Dřevěný meč ze středověké Čáslavi. Nálezy dřevěných předmětů podobných chladným zbraním a jejich interpretace, Archeologické rozhledy 57, 561–572.

TOMÁŠEK, M. – ŠANDEROVÁ, J. 2009

Standing at a Cradle. In: Maříková-Vlčková, P. – Mynářová, J. – Tomášek, M. (edd.), My things changed things. Praha, 211–223.

VERMOUZEK, R. 1983

Středověký vůz – Der Wagen im Mittelalter. Archaeologia historica 8, 311–323.

Archäologische Untersuchung der Restbestände einer rechteckigen Grube mit einem rampenartigen Eingang vom Platz Jana Žižky z Trocnova in Čáslav

Der Komplex der archäologischen Funde, die der Gegenstand des vorliegenden Beitrags sind, stammt ausschließlich aus der archäologischen Rettungsgrabung in einem Teil eines der eingetieften rechteckigen Objekte mit Eingangshals, die sich unter dem Platz in Čáslav befinden. Das Objekt wurde bei der Rekonstruktion der Wasserleitung (1995) berührt und zeigte außergewöhnlich gute Erhaltung eines Teils der archäologischen Funde aus organischen Materialien. Der Aktion ging eine neue Pflasterung des Platzes voraus. Mit Rücksicht darauf, dass der Aushub 1995 nicht mit ursprünglichem Material zugeschüttet wurde, waren die bisher erhaltenen organischen Materialien infolge der Störung des Innenklimas gefährdet. Für die Flächenfreilegung (15 m²) wurde das eingetiefte Objekt Nr. 1502 mit erhaltenen Konstruktionselementen gewählt; wegen des Vorkommens der Kommunikationskabel konnte es aber nicht vollständig erforscht werden. Die archäologische Grabung lieferte eine bemerkenswerte Menge organischer Funde, jedoch relativ sehr wenig Keramik. Miloš Kaplan aus dem Archäologischen Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Prag beteiligte sich an der Grabung und bestimmte die Hölzer; aus seinem unvollendeten Abschlussbericht stammen die Beschreibungen und die vorgeschlagene Interpretation. Die Pollenanalyse der entnommenen Proben führte anschließend Vlasta Jankovská (Biologisches Institut der Akademie der Wissenschaften in Brno) und die Analyse pflanzlicher Makroreste Věra Čulíková (Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften in Prag, Arbeitsstelle Opava) durch.

Die archäologische Grabung wurde von Anfang an in dem 1 m-Netz nach mechanischen Schichten (I – VIII) durchgeführt, die an den Kontaktflächen natürliche Schichten respektierten. In der Ausfüllung des eingetieften Objektteils konnten folgende Schichten unterschieden werden (von unten nach oben):

Auf der Gneissohle ruht eine Schicht, die der „lebensbedingte Schmutz“ bildet (1204), der zweite Horizont ist als Tonanschwemmung zu bezeichnen; seine Entstehung hängt wohl mit dem Untergangshorizont (1203) zusammen. Die Schicht 1106 in verschiedenen Varianten (mit dünnen Schichten von organischen Materialien) bildet wiederum die Ausfüllung des Objekts nach seinem Untergang und ist durch Abfall aus der Umgebung des verschwundenen Baus gebildet. Anschließend wurde die erste Verfestigung der Platzoberfläche mit Flussrollsteinen belegt (1105).

In die Depression, die durch die Senkung der unstabilen Ausfüllung entstanden war, wurde Schicht 1104 abgelagert, die mit neuzeitlichen Sedimenten überdeckt ist.

Die Keramikproduktion von Čáslav wirkt ziemlich konservativ. Die hiesige Keramikmasse blieb während des ganzen Mittelalters grob, gebrannt bei Temperaturen von ca. 800–900 °C und voll von groben Glimmerbeimischungen. Sie wurde in Čáslav in einer Zeit benutzt, wo der untergegangene Objekt mit Abfall gefüllt wurde. Die in der Ausfüllung der Grube gefundene Keramik ist ziemlich homogen. Die jungburgwallzeitlichen Formen – Flaschen, Vorratsgefäße und henkellose Töpfe – werden von Deckeln/Schalen und vereinzelt auch Henkelfragmenten ergänzt. Von weiteren chronologischen Stützen ist das vereinzelt Fragment eines Krugs anzuführen, der dem Bereich der rotbemalten Keramik angehört und in unbestritten ursprünglicher Lage in der Fußbodenschicht des Objekts gefunden wurde. Im räumlichen Kontext gehört die Entstehung dieser Keramik in die Zeit um oder eher vor der Mitte des 13. Jahrhunderts. Aus der Tonschicht, die den Boden des Objekts nach dessen Untergang wahrscheinlich als erste überdeckte, stammt noch ein praktisch vollständiger henkelloser Topf, der unter dem Hals mit einer einfachen Wulstschaubelinie dekoriert ist. Chronologisch gehört dieses Gefäß in die zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Für die präzisere Chronologie der Entstehung der Objekte dieses Horizonts trug die Entdeckung des Prager Groschen von Wenzel II. von 1300–1305 in Schicht 1191 bei, die den Boden des Objekts 1521 auffüllte (in der Nähe der St. Peter-und-Paul-Kirche).

Von der Zeit, in der das Objekt 1502 ohne Zweifel zugeschüttet und seine Ausfüllung unter der Steinlage „zugemacht“ wurde, zeugt der Fund eines Dolchs, zu dem Vergleichsbeispiele in der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts (Gemälde des Meisters Theodorich auf der Burg Karlstein) zu finden sind.

Zu den unikaten Holzfinden gehört vor allem ein Schwert aus Tannenholz von 860 mm Länge (Griff 65 mm) und maximalen Breite 33 mm. Es wurde vor der Schwelle gefunden, die den Eingangshals und den eingetieften rechteckigen Raum des Objekts 1513 trennte. Ähnliche Funde, die in ganz Europa von der Urzeit bis zum Spätmittelalter vorkommen, werden einerseits als Übungs- oder Kinderschwerter interpretiert, andererseits, und dies meistens, als Weberschwerter. Wir sind der Meinung, dass es sich in diesem Fall um ein Modell handelt, das sich ein mit Leder arbeitender Handwerker vorbereitete, nachdem er die Bestellung der Schwertscheide erhalten hatte. Dank dem saugfähigen und lederformenden Material wurde es als Leisten benutzt und nach der Erfüllung seiner Funktion weggeworfen. Aus dem Fundgut des Objekts 1502 stammt noch ein weiterer Gegenstand, der einen ähnlichen Leisten darstellen könnte, diesmal für einen Dolch. Aus dem Objekt 1513 stammt die erwähnte Holzschwelle.

Ein weiteres vereinzelt Artefakt aus der Ausfüllung des Objekts 1502 ist eine fast vollständig erhaltene Wiege von knapp 90 cm Länge. Sie bestand aus zwei halbkreisförmigen Seitenbrettern aus Buchenholz mit geschnitzten ovalen Griffen (560 mm × 290 mm × 20 mm), die durch 14 Tannenstäbe von 860 mm Länge verbunden waren. Beide Seitenbretter waren zudem mit Tannenstäben verbunden, die am Ende gespalten und mit Buchenkeilen gesichert waren. Die Wiege wies keine Zierelemente auf. Die Ausmaße und die Form der Wiege deuten an, dass das Kind darin im Wickelband gelegt wurde, das ihm keine Bewegung erlaubte. Dies entspricht völlig dem, was aus mittelalterlichen Darstellungen bekannt ist.

Eine weitere Gruppe von Funden stellen Fragmente der Umfassungspartien der Felgenreäder dar, die aus Ahorn (*Acer*), Esche (*Fraxinus excelsior*), Buche (*Fagus sylvatica*) und Ulme (*Ulmus sp.*) hergestellt wurden. Die Umfassungsteile sind aus Buchenholz und sind mit Eschen-, Ahorn- oder Ulmenstiften verbunden. In der Steinpackung des Platzes in Čáslav waren die Spuren der Wagenräder deutlich zu sehen. Die erhaltenen Teile der Radfelgen und -speichen sanken während des 14. Jahrhunderts in den Schlamm.

Die 1997 durchgeführte Grabung in einem Teil des eingetieften rechteckigen Objekts auf dem Žizka-Platz brachte eine bemerkenswerte Menge weiterer Funde aus organischen Materialien. Die gewählte Grabungsmethode erlaubte es, aus dem Fundgut wenigstens eine Probe von Holzgegenständen herauszunehmen und zu bestimmen. Bisher wurde ungefähr ein Siebentel des nicht klassifizierten Holzes bestimmt. Aus der Gesamtzahl von 2855 bestimmten Hölzern aus der Ausfüllung des Objekts (Schichten 1106, 1203 und 1204) bilden nachweisbare Artefakte keine 7,6 %. Auch aus der Schicht 1104, die sich auf der Steinpackung herausbildete, stammt eine Kollektion von 109 bestimmten Holzfragmenten, wovon 82 Artefakte sind.

Mehr als die Hälfte aller geborgenen Artefakte bildeten zusammengestellte Schalen, deren Einzelteile (sog. dužinky) selten mehr als 10 cm hoch sind, während der Durchschnitt entsprechender Böden von 47 bis 74 mm schwankte. 95 % von den 111 Teilen oder deren Fragmente waren aus Fichtenholz (*Picea abies*) hergestellt, nur fünf waren aus Kiefer (*Pinus sylvestris*) und einer aus Tanne (*Abies alba*). Zum Zusammenbinden der Schalen wurden halbierte Äste des Faulbaums (*Fragula alnus*) verwendet. Neben einigen vollständigen zusammengestellten Schalen, die an dem Boden des eingetieften Objekts gefunden wurden, gelangten alle anderen Artefakte in seine Ausfüllung als unbrauchbare Fragmente. Es handelte sich also vorwiegend um unbrauchbare und weggeworfene Stücke.

Von weiteren Gegenständen sind Bruchstücke zweier Schöpflöffel, zweier gedrehter Teller und einer Scheibe unbekannter Zweckbestimmung zu erwähnen. Schöpflöffel und Teller waren aus Ahorn (*Acer sp.*), Esche (*Fraxinus excelsior*) und dem Baum aus der Subfamilie *Pomoideae* hergestellt, z. B. aus Hagedorn, Eberesche oder Apfelbaum. Diese Sorten des homogenen harten Holzes sind gut geeignet zum Drechseln. Es blieb ein fast vollständiger Löffel erhalten, der gemeinsam mit den Schöpflöffeln zu den einzigen Vertretern des Küchengeräts zählt.

Bauholz ist vor allem durch Konstruktionsreste der Objektwände vertreten, die in seinem Interieur entdeckt wurden. Mit der Oberflächenbehandlung des Holzes hängen wohl auch zahlreiche Splitter verschiedener Größe zusammen. In unserem Fall hängen sie aber mit einem jüngeren Bau in der Umgebung zusammen. Es überwiegt Tannenholz (*Abies alba*; 75 %), neben Eiche (*Quercus sp.*; 8 %) ist mit einigen wenigen Prozent auch Buche (*Fagus sylvatica*), Fichte (*Picea abies*), Kiefer (*Pinus sp.*), Hainbuche (*Carpinus betulus*) und Ulme (*Ulmus sp.*) vertreten. Die Tanne wurde für lange Konstruktionselemente (Balken, Bretter, Schindeln, Stifte u.ä.), Eiche für Stifte oder Ecktragbaken verwendet.

Abgebranntes Holz ist durch 119 Kohlen oder teilweise verkohlte Hölzer vertreten. Auch hier überwiegt die Tanne (30 %). Es folgt die Eiche (13 %), die Kiefer (11 %), die Buche (8 %), die Erle (*Alnus sp.*), die Hasel (*Coryllus avellana*), die Linde (*Tilia sp.*) mit je 7 %, die Hainbuche und Fichte (5 %), die Pappel (*Populus sp.*), die Birke (*Betulla sp.*) u.a.m. Dabei überwiegt das harzige Kieferholz, das wahrscheinlich zur Herstellung von Kienspänen diente.

Die Erhaltung mehrerer Konstruktionselemente erlaubt es, sich im gewissen Maße über die eigene Konstruktion des eingetieften Teils des Baus zu äußern. In die abgeteufte Grube mit rekonstruierbaren Ausmaßen von 7,2 × minimal 3,6 m wurden Eckpfosten eingelassen und die Kante des Aushubs wurde mit einem Mittelpfosten versehen. In die Vertikalfalze dieser senkrechten Elemente wurden Horizontalbalken eingesetzt, hinter die dann Bretter geschoben wurden, die einzelne Felder füllten. Die oben erwähnte Schwelle aus Objekt 1513 trennte den eingetieften rechteckigen Raum von dem Eingangshals, wo eine in Gneis gehauene Treppe festgestellt wurde. Die Konstruktion des oberirdischen Teils ist uns leider größtenteils unbekannt. Aus der Objektausfüllung stammt noch ein kleiner Balken mit Längsrille, die ungefähr in der Mitte unterbrochen ist, damit die Bretter darin geschoben werden könnten. Weiter sind einige Schindeln anzuführen. Man kann leider nicht entscheiden, ob dieser und ähnliche Bauten auf dem Platz in Čáslav den Charakter der Wohngrube hatten oder Bestandteil einer komplizierteren oberirdischen Struktur waren, wofür das Fehlen einer Heizanlage spricht.

Die 1995 und 1997 durchgeführte archäologische Untersuchung des Objekts 1502 auf dem Hauptplatz in Čáslav bot die Möglichkeit, eine verhältnismäßig repräsentative Reihe paläobotanischer und palynologischer Proben aus der Zeit des Objektuntergangs am Ende des 13. Jahrhunderts zu entnehmen und zu analysieren. Die Gesamtergebnisse der Untersuchungen sind in diesem Band vorhanden. Die bisherigen Kenntnisse über die potentielle natürliche Vegetation reiht Čáslav und seine Umgebung zur Gemeinschaft *Melampyro nemorosi – Carpinetum*. Im Tal nördlich der Stadt, in Richtung Elbe, werden *Pruno – Fraxinetum* – Gemeinschaften angenommen, in eventueller Verbindung mit sumpftartigen Erlenwäldern (*Alnion glutinosae*). Im Umkreis von ca 5 bis 10 km werden Inseln acidophiler Eichenwälder (*Genisto germanicae – Quercion*) vermutet.

Dieses Bild, das aus der bisherigen Literatur stammt, wurde jetzt durch die Ergebnisse der Analysen von Pollen, Holzmakroresten und Kohlen aus Objekt 1502 bereichert. Aus Einführungsberichten ergibt sich eine gewisse Charakteristik des Komplexes aus dem Blickwinkel seiner Entstehung. Von der ersten Zusammenfassung der Ergebnisse der Pollenanalyse, die zur Verfügung steht, folgt, dass das festgestellte Spektrum teilweise die lokale Vegetation und den Einfluss der Menschen widerspiegelt (Straßenoberflächen, Schütthaufen und anderer ruderalisierte Areale). Es gibt auch Kulturpflanzen, die in die Umgebung des Objekts absichtlich gebracht und dort bearbeitet wurden (Futtermittel und Heu aus Wiesen, Hängen, Rainen usw., Stroh, Korn und weitere Getreidereste), wobei sie vom geläufigen Feldunkraut begleitet werden. Es gibt auch Belege für die Anwesenheit des Küchenabfalls. Aus der Analyse eines Teils der Holzartefakte und Holzsplitter, meistens aus Bauten in der Umgebung, erfahren wird wohl nicht viel Neues über die Landschaft und ihre Vegetation. Die vertretenen Holzarten entsprechen den Verhältnissen, die auf der Rekonstruktionskarte zu beobachten sind. Die deutliche Dominanz der Tanne und die starke Anwesenheit der Buche sind vor allem durch ihren hohen Nutzwert gegeben. Tannen und Buchen waren in niedrigeren Seehöhen stärker vertreten als heute.

Ähnlich ist auch das Vorkommen der Fichte zu bewerten. Der niedrige Jahreszuwachs der Holzmasse (um 1 mm pro Jahr) deutet ihr Vorkommen in nicht allzu günstigen, kühleren Klimabedingungen an, also ehestens außerhalb des Beckens von Čáslav. Daraus kann man schließen, dass Fichtenholz, bzw. die Erzeugnisse daraus, in Čáslav importiert gewesen sein können.

Archäologische Grabungen, die im historischen Kern der Stadt Čáslav in den letzten Jahren durchgeführt wurden, veranlassen uns, allmählich unsere althergebrachten Vorstellungen über einige Seiten des städtischen Lebens in den Anfängen seiner Existenz zu modifizieren. Die während der Grabung 1995 gefundenen Reste eingetiefter rechtwinkligen Gruben mit der Eingangsrampe stellen z.B. die Frage, wie die Fläche des Platzes in Čáslav eigentlich in den ersten Jahrzehnten der Existenz der Stadt aussah und ob der heutige, unnatürlich große Platz tatsächlich geplant wurde oder nur das Ergebnis von Entwicklung und Veränderungen ist, die durch unerwartete Bedürfnisse hervorgerufen wurden. Eine weitere Frage lautet, um welche Art von Objekten es sich eigentlich handelt. Können sie für provisorische Behausungen gehalten werden oder geht es um Wirtschaftsgebäude? Gegen die Behausungen spricht das Fehlen der Heizanlage auf der Grabungsfläche. Auffallend ist zudem die dünne Schicht des sog. „lebensbedingten Schmutzes“, die uns zu der Frage veranlasst, ob es normal ist, dass eine so dünne Schicht in einem Wirtschaftsobjekt vorkommen kann, darüber hinaus eigentlich in einem unterirdischen Lagerraum? Die von Věra Čulíková vorgestellte Analyse deutet aber eher die Wohnfunktion des Befunds an. Es ist also nicht ausgeschlossen, dass es auf dem Platz am Anfang der Gründungsstadt Wohnhäuser stehen konnten. Andere Argumente für und wider kann ausser weiterer Forschungen auch eine gründliche Untersuchung aller Strukturen des betreffenden Siedlungshorizonts und Auswertung aller seiner Beziehungen mitbringen.

Bildbeschreibungen

<p>Abb. 1 Čáslav, Ausschnitt eines Teils des Platzes Náměstí Jana Žižky z Trocnova mit dargestellten Gruben aus dem Horizont der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts sowie Ausschnitt des historischen Stadtkerns auf der Karte der zweiten Militärkartierung (M. Tomášek, L. Raslová).</p> <p>Abb. 2 Grabungsdokumentation der Grube 1513 (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 3 A: Holzschwert (M. Tomášek, L. Raslová); b: das messerartige Ding (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 4 Grabungsdokumentation der Grube 1502 (M. Tomášek). Auf der Profilabbildung, die die Anlage der Arbeit wie eine Tabelle ist, sind aber andere Schichtennummer benutzt. Die Schichten 1312, 1310, 1314, 1306, 1300 und 1301 bilden eine summarisch wie Nr. 1106 gewertete Ausfüllung. Die Schichte 1303 ist die Schichte 1203 und die Schichte 1304 ist die Schichte 1204. Zur Neunummerierung kam es dank der Gesamtbearbeitung dieses Horizontes in aller Fläche des Platzes.</p> <p>Abb. 5 1: Rotbemalte Keramik aus der Ausfüllung der Grube 1502; 2: henkelloser Topf.</p>	<p>Abb. 6 Dolch (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 7 Dolch auf dem Gemälde von Meister Theodorich.</p> <p>Abb. 8 Fundlage der Kinderwiege in der Ausfüllung der Grube 1502 (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 9 Rekonstruierte Wiege (H. Toušková).</p> <p>Abb. 10 Wiege in der Schweizer Chronik Speizer Schilling von Diebold Schilling dem Älteren aus den Jahren 1484–1486, f. 111(n) – nach Pfaff 1991, 204.</p> <p>Abb. 11 Wiege in der Schweizer Chronik Luzerner Schilling, von Diebold Schillinga dem Jüngeren aus dem Jahr 1513, f. 88r (177); nach Pfaff 1991, 234.</p> <p>Abb. 12 Fragment eines Felgenreids gefunden über der Grube 1502, Buche – radialer Teil, Edelesche und Bergahorn – Radspeiche (L. Raslová).</p> <p>Abb. 13 Wagenspuren in der Steinpackung über der Ausfüllung der Grube 1502 (M. Tomášek).</p>	<p>Abb. 14 Holzfunde aus der Ausfüllung der Grube 1502. 1, 2: Daubenschale, gemeine Fichte; 3: Holzscheibe unbekanntes Zwecks, Apfelbaum; 4: Schöpflöffel, Spitzahorn; 5: Rekonstruierter Löffel, Spitzahorn; 6: gedrehter Teller, Bergahorn; 1, 2, 6: Zeichnung L. Raslová, 3, 4: H. Toušková; 5: M. Tomášek.</p> <p>Abb. 15 Konstruktion der Wände der Grube 1502 (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 16 Mögliche Konstruktion der Wände des eingetieften Teils der Grube 1502, zeichnerische Rekonstruktion (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 17 Holzelemente aus der Ausfüllung der Grube 1502. 1: Schindel, 2: Stifte (beide H. Toušková).</p> <p>Abb. 18 Konstruktion der Ecke der Grube 1502, von Nordosten (M. Tomášek).</p> <p>Abb. 19 Rekonstruktion der Grube 1502 mit der Eingangsrampe, Variante als Wohngrube (IT MODEL).</p> <p>Abb. 20 Holzschwelle aus der Grube 1513 (M. Tomášek).</p>
--	--	--

Tabellenbeschreibungen

<p>Tab. 1 Zahl der keramischen Fragmente, die durch Grabung der einzelnen Schichten und Abstiche (mechanische Schichten) der Grube 1502 gewonnen wurden.</p>	<p>Tab. 2 Gewicht der keramischen Fragmente aus der Grube 1502 (in g).</p> <p>Tab. 3 Verzierung der keramischen Fragmente aus dem Komplex der Grube 1502 (in g).</p>	<p>Tab. 4 Keramische Scherben aus anderen als glimmerartigen Keramikarten und Bodenzeichen.</p>
--	--	---